

МАЛИЙ АГРОБІЗНЕС ЯК ЧИННИК ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Олійник Є.О., аспірант

Полтавська державна аграрна академія

Стаття присвячена становленню малого агробізнесу та розвитку трудових відносин в умовах реформування аграрного сектору економіки з обґрунтуванням державної ролі у вирішенні проблеми зайнятості сільського населення та підтримки функціонування малих форм господарювання на селі.

Article is devoted to the formation of small agribusiness and development of labor relations in agrarian reform with the reasoning of the state role in solving the problem of rural employment and functioning of small forms of farming.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток малих форм господарювання в аграрному виробництві все в більшій мірі визначає людський чинник однією із основних рушійних сил суспільного процесу. Принциповим значенням тут набуває діалектична єдність форм власності на засоби та предмети праці, трудових відносин і реалізуємі цілі малого агробізнесу – утворююча субстанція праці при споживанні робочої сили, яка в умовах ринкової економіки виступає рушійною силою.

Набутий досвід країн з розвиненою економікою свідчить про неперевершену значимість ролі малого підприємництва в аграрному секторі вирішенню важливих соціально-економічних завдань та поступального розвитку цілісної системи суспільного виробництва і якості життя.

Проте секторальна роль малого підприємництва у сільському господарстві України ще не дає вагомому йому значення, внаслідок недооцінки як структурного сегмента ринкових відносин, недостатності науково-теоретичних обґрунтувань економічної природи, місця малого агробізнесу серед ринкоутворюючих чинників з відсутністю державної фінансової підтримки малих сільськогосподарських товаровиробників і низького рівня дії політики зайнятості сільського населення та недосконалістю регулятивної політики в аграрному секторі економіки.

Це набуває першорядного актуального значення свого дослідження у становленні і розвитку малого агробізнесу в умовах деградації сільських територій та зuboжіння селян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливе значення в дослідженні ряду питань становленню малих форм господарювання на селі та перспектив їх розвитку у вирішенні проблем сільської зайнятості, приділяють значну увагу провідні вітчизняні вчені економісти сучасності: Збарський В.К., Липчук В.В., Макаренко П.М., Мармуль Л.О., Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т., Шпичак О.М., Юрчишин В.В. та ін. Основою їх наукових праць є всебічне обґрунтування соціально-економічної складової виникнення і функціонування малого агробізнесу з його впливом на розвиток трудових відносин в умовах реформування аграрної економіки та соціальних перетворень сільських поселень.

Серед зарубіжних наукових літературних джерел на українському ґрунті трансформуються ідеї і теоретичні розробки С. Брю, Я. Корнаї, І.С. Маслової, А.А. Нікіфорової, М. Юхновича та ін.

Проте виникнення багатогранності та складності феномену малого під-

приємництва в сільському господарстві не знаходить свого єдиного погляду серед науковців при визначенні його місця та суті у встановленні взаємовідносин між бізнесом, державою і людським чинником. Тому з'ясування ролі малого агробізнесу в умовах приватної форми власності, системою підприємництва і складовою трудових відносин, потребує свого дослідження.

Постановка завдання. Обґрунтувати становлення та перспективи малого агробізнесу як одного із основних факторів вирішення проблеми зайнятості на селі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування національної економіки в умовах ринкового типу потребує вирішення надзвичайно гострої проблеми – зайнятості сільського населення, постільки становлення її багатокладності і циклічності розвитку спонукає безробіттю та пов'язаних з ним негативних соціально-економічних наслідків. Процес роздержавлення та реформування аграрного сектору економіки докорінно вплинув на механізм структурних змін зайнятості сільського населення. Дія цього механізму проявилась у динамічній зміні різних вартісних категорій, головним чином цін і прибутків, які в свою чергу стимулюють зрушення пов'язані зі зміною форм власності.

Безперечно, економічний механізм структурних зрушень зумовив стимул зайнятості, в основі якого є мотивація приватного підприємництва яка виступила значною рушійною силою формування трудових ресурсів. І якщо додати до цього дію такого неекономічного чинника як «почуття хазяїна», то виникає оптимістичне бачення процесу роздержавлення – отримання населенням належної частки власності, створення сфери приватного аграрного бізнесу (великого, середнього, малого) і тим самим заповнити всі ніші в системі суспільного поділу праці.

Трансформаційні процеси власності у сільському господарстві на засоби і предмети праці обумовили розвиток нових форм господарювання в Україні, зокрема малих аграрних підприємств, підґрунтям становлення яких є підприємницькі здібності людей. Малий агробізнес створює сприятливі умови для оздоровлення сільського господарства і розглядається не як альтернатива великим підприємствам, а як об'єктивна необхідність їх доповнення з більш повним розкриттям та використанням всього наявного потенціалу товаровиробників.

Характерною рисою створення малих сільськогосподарських підприємств є інституційні зміни аграрної сфери, обумовлені нормативно-законодавчою базою майнових відносин, а саме приватною власністю на землю, засоби виробництва та результати праці, як приналежністю об'єкта власності конкретним юридичним і фізичним особам [1, с. 5].

Сама суть малого підприємництва у сільському господарстві являє собою провідну секторальну роль в національній економіці з можливістю швидкого переорієнтування своєї діяльності до відповідних умов ринкових трансформацій. Її розуміння неможливе без з'ясування внутрішньої рушійної сили розвитку власності яка окреслює довгострокові перспективи малого агробізнесу. На цій основі викликається незворотність закономірностей зміни різних форм власності або форм їх реалізації, що є суперечливою взаємодією між володінням, споживанням і відчуженням, як три основоположні моменти існування відносин власності. Перший з них «синтезує відношення до речей і відношення людей між собою з приводу даних речей; другий виражає кількісну визначеність відношень, виражаючи безпосередньо сумірність міри праці і міри споживання;

третій – надає відношенням власності історичну специфіку, визначає їх конкретно-історичний характер» [2, с. 123].

В даному випадку власність як система відношень визначається способом і характером поєднання в процесі праці безпосередніх виробників із засобами виробництва. Тобто праця є утворюючою субстанцією прогресивних перетворень суспільства, забезпечуючи в цілому розвиток продуктивних сил і виробничих відношень. У зв'язку з цим, для суспільного прогресу виключно важливе значення має ступінь дієвості економічного механізму генерації, генезису і реалізації достатньо потужних спонукальних мотивів розвитку творчих здібностей людини і активної її трудової діяльності, можливості яких закладені в суспільному відношенні даного ладу – відношенні власності.

В процесі виробництва на тих підприємствах де використовується власна праця (без найму робочої сили) або використання сім'ї (фермерські господарства, домогосподарства), суперечність між володінням, споживанням і відчуженням анулюється. А при використанні найманої робочої сили існує закономірність, суть якої полягає в тому, що чим більше підприємство (відповідно власність), тим більше залучається найманої робочої сили, а отже – зростає відчуження робітників від засобів виробництва і кінцевого результату діяльності [3, с. 112].

В якості регулювання попиту і пропозиції на ринку аграрної праці та варіантності його розвитку, відбувається процес інтенсивного переходу зайнятих у приватний сектор економіки, зростає кількість працюючих на приватних, сімейних підприємствах та фермерських господарствах.

Ключовим напрямом стає активізація малого агробізнесу, що на тлі низької зайнятості виступає альтернативою в подоланні безробіття і виступає єдиним джерелом створення нових робочих місць для працездатного сільського населення. Крім того, оптимальна забезпеченість малого агробізнесу необхідними трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності праці, має провідне значення для збільшення об'єму і підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість господарств малого агробізнесу та зайнятість в них працівників

Показники	Роки					2011 р. до 2007 р. (%)
	2007	2008	2009	2010	2011	
Діючі с/г підприємства, всього (од)	58387	59059	57152	56493	56133	96,1
із них малий агробізнес (%)	78,3	78,9	80,6	79,0	91,7	+13,4
Малі підприємства на 10 тис. осіб наявного сільського населення, (од)	31	32	33	31	36	116,1
Частка малого агробізнесу у загальному обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції, (%)	17,2	16,6	15,9	17,3	26,5	+9,3
Кількість зайнятих працівників*, (тис. осіб)	883,1	795,7	729,9	694,9	714,4	80,9
із них за розмірами підприємств, (%):						
великі	7,3	11,1	13,4	15,0	15,7	+8,4
середні	75,1	70,1	66,6	64,3	57,4	-17,7
малі	17,6	18,8	20,0	20,7	26,9	+9,3

*Сільське господарство, мисливство, лісове господарство

Джерело: складено за [4] з розрахунками автора

Зазначена тенденція підтверджує доцільність утворення і ефективність функціонування малої форми господарювання на селі, яка в порівнянні з великими та середніми господарствами має певну організаційно-структурну гнучкість до мінливих ринкових умов господарювання та більшу пристосованість до «виживання» в періоди фінансових криз.

І хоча це в більшій мірі кількісне переливання зайнятих працівників із однієї форми господарювання в іншу, проте малий агробізнес в цілому сприяє забезпеченню виробничою діяльністю сільське населення, утримуючи баланс між кількісною чисельністю зайнятого сільського населення і зайнятістю працівників. А зазначені Податковим кодексом заходи із зниження податкового тиску на малий бізнес – приваблює таку форму організації виробничої діяльності.

Функціонування малого агробізнесу постійно відбувається в атмосфері ризику та невизначеності, так як виробничий процес тісно пов'язаний з природними чинниками – сезонність виробництва, і як наслідок – диспропорція робочого періоду, нерівномірність використання робочої сили та засобів праці [5].

Це породжує особливий характер виробничих відношень, маючих внутрішні спонукальні мотиви до ефективності використання трудових ресурсів що характеризує результативність їх працевіддачі, і виражається досягненням найбільшого ефекту при мінімальних затратах праці у сфері матеріального виробництва.

Розуміння цих моментів відносно до конкретних форм господарювання дозволяє бачити межі розвитку окремих економічних укладів, їх перетворення на новій якісній основі в результаті генезису відношень власності і зміну характеру трудових відносин.

З цих позицій становлення та інтенсивний розвиток малих агроформ господарювання в Україні, з їх високою адаптаційною здатністю до зовнішніх змін ринкового економічного середовища, слід розглядати під кутом незворотного процесу виникнення відносин власності та трудових відносин визначених інтеграційним курсом країни у світове господарство із формуванням на цій основі державної стратегії і тактики соціально-економічного розвитку українського суспільства.

Малий агробізнес, серед існуючих організаційних форм суб'єктів господарювання на селі, набув свого неабиякого динамічного розвитку, що в протистоянні конкуренції та результативності свого господарювання, забезпечує розширене відтворення виробничої діяльності з мінімальними витратами і досягає стійкого становища виробника сільськогосподарської продукції на ринку [6, с. 107]. Та знаходить свій прояв у ефективному важелю розвитку прогресивності ринкових відносин, формуванні рівноважної конкуренції цін, зацікавленості інвесторів, забезпеченні зайнятості населення, поліпшенні ситуації на ринку праці та заповненні ринкових «ніш» які неефективні для великих агроформувань.

Незважаючи на те, що малі аграрні підприємства постійно відчують проблему захисту своєї економічної і правової незалежності, як дрібні суб'єкти ринку, вони досягають високих економічних результатів саме у співробітництві з іншими суб'єктами господарювання.

Розглядаючи економічне середовище функціонування малих аграрних підприємств, необхідно зазначити, що відносини за рівнями державних, регіо-

нальних та місцевих інституцій, будуються на законодавчих принципах та нормах, до яких необхідно віднести умови створення і ведення агробізнесу: податкову, кредитну, фіскальну, антимонопольну, бюджетну політику, політику зайнятості населення та задоволення ринкового попиту на продукти сільськогосподарського призначення (рис. 1).

Рис. 1. Економічне середовище функціонування малого агробізнесу
Джерело: розробка автора

Характерною рисою трудових ресурсів щодо їх залучення та використання в малому аграрному бізнесі є те, що вони обмежені можливостями людей до праці із-за залежності виробничих відносин, стану організації праці та якості професійної підготовки, але знаходять свій прояв у здібностях до праці з визначенням її мотивів та ментальності. А при взаємодії суб'єктивних (жива праця) і об'єктивних (засоби виробництва) факторів, складають процес матеріального виробництва, де їх результатом є отримана продукція в натуральному або вартісному вигляді.

Все це формує складову частину економічного і трудового потенціалу сільських територій внаслідок дії загальнодержавного, територіального та особистісного рівня з галузевим факторним впливом на нього.

Така методична і сукупна практична цінність, зокрема при формуванні трудових ресурсів в малому агробізнесі, та в цілому у сприянні зайнятості сільського населення, може бути реалізована тільки за рахунок здійснення «державних концептуальних соціально-економічних заходів як мобілізаційний ресурс робочої сили становлення виробничих відносин на сільських територіях» [7, с. 5].

Звертаючись до міжнародного досвіду, необхідно зауважити, роль держави у подоланні проблеми зайнятості сільського населення повинна бути активною і одночасно виваженою, мати обґрунтований прогнозний розвиток. Але в основному державні важелі регулювання зайнятості зводяться до активних і пасивних методів, при яких активна політика проявляється у скороченні рівня безробіття із забезпеченням повної зайнятості, пасивна – грошова підтримка населення внаслідок втрати роботи. При цьому ринковий механізм господарювання створює передумови для реалізації державної концепції трудової зайнятості сільського населення, яка в першу чергу передбачає її структурну перебудову з можливістю задовольнити індивідуальні потреби кожної людини в праці у суспільно необхідних формах і створити сприятливі умови для раціонального використання наявних трудових ресурсів.

Значення, яке має така концепція для сучасної політики зайнятості, це по-

перше надання можливості більш точно визначити трудовий потенціал суспільства за умов, коли участь чи неучасть в суспільно корисній праці визначається не тільки економічними чинниками, але й потребами самої людини, її пріоритетами у сфері трудової діяльності і можливостями їх реалізації; по-друге – дозволить більш точно прогнозувати обсяг і структуру трудового потенціалу в багатуокладній економіці.

Отже виникає можливість більш диференційовано розробляти соціальну політику, вибирати пріоритети в соціальних програмах, визначати джерела їх фінансування і умови реалізації.

Таким чином, ринкова трансформація економіки спричиняє відповідну реструктуризацію галузевого складу народногосподарського комплексу. Держава має сприяти цьому процесу засобами спрямованої фінансово-кредитної політики та політики доходів і заробітної плати, особливо для сільськогосподарських працівників які призвані забезпечувати продовольчу безпеку країни. Але це посилюється тією обставиною, що сільські регіони України мають не однаковий рівень розвитку продуктивних сил, що спричинює розшарування їх за рівнем оплати праці. Внаслідок чого, таке розшарування являється оправданим лише в тому випадку, коли більш висока оплата праці зумовлюється зростанням її продуктивності, яка в свою чергу забезпечується піднесенням техніко-технологічного рівня сільськогосподарського виробництва і відповідно високою кваліфікацією працівників.

Зазначене положення виступає складовою частиною регулювання розвитку сільських продуктивних сил через механізм зайнятості і ціну робочої сили.

Рольова функція держави у вирішенні проблеми сільської зайнятості, повинна бути регульованою правовим і організаційно-економічним механізмом в цілях створення умов сприяння зайнятості та соціального захисту населення від безробіття. Підґрунтям такого наряду є розробка принципів комплексності, системності і оперативності щодо досягнення максимального ефекту на усіх їх рівнях – місцевий, регіональний, загальнодержавний.

Висновки. Розвиток ринкових відносин в економіці України потребує нових підходів до вирішення проблеми більш повного використання людського чинника шляхом активізації та підтримки розвитку малого агробізнесу як на державному, так і регіональному рівні. Що в умовах неповної зайнятості сільського населення, низької продуктивності праці аграрного сектору економіки визначить обмежувальні фактори розвитку трудових відносин і дозволять реалізувати потенційні можливості робочої сили та значно підвищити ефективність її використання.

Являючись складовою частиною багатуокладної економіки, малий агробізнес забезпечує не тільки вторинну, але й основну зайнятість сільського населення, яка тісно пов'язана із становленням соціально-економічного ринкового господарства. І розвиваючи господарську ініціативу сільського населення, підвищуючи його зайнятість з темпами її зростання, малий агробізнес формує клас підприємців що пом'якшує соціальну напругу в суспільстві.

Це потребує дієвості комплексного здійснення організаційних, соціально-економічних та нормативно-правових регулятивних державних функцій цільової програми розвитку українського села у забезпеченні сільського населення

виробничою діяльністю з передбаченням збереження робочих місць і стабілізаційних умов праці для працівників, особливо кваліфікованих кадрів, внаслідок диверсифікації аграрного виробництва, зміни форм власності чи банкрутства аграрних підприємств.

Література:

1. Месель-Веселяк В.Я. Удосконалення відносин власності – основа аграрних перетворень / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 1996. – № 6. – С. 3–13.

2. Мельник Л.Ю. Особистий сектор сільськогосподарського виробництва: стан, тенденції та перспективи / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С. 119–127.

3. Збарський В.К. Становлення та розвиток малих форм господарювання сільських поселень : [монографія]. / Збарський В.К. – К. : НАУ – ДАККіМ, 2004. – 312 с.

4. Статистичний щорічник України за 2011 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України ; відп. за вип. Н.П. Павленко. – Режим доступу : [http : www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

5. Макаренко П.М. Людський капітал у системі аграрного виробництва і праці / П.М. Макаренко, О.П. Зоря, О.В. Сень [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : www.pdaa.edu.ua](http://www.pdaa.edu.ua).

6. Липчук В.В. Перспективи розвитку особистих господарств населення / В.В. Липчук, С.М. Курило // Економіка АПК. – 2001. – № 3. – С. 106–109.

7. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 3–7.

Рецензент – д.е. н., професор Макаренко П.М.

УДК УДК 631.315:629.315.783:525

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ В ЕКОНОМІЦІ: ФУНКЦІЇ Й УМОВИ НАУКОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ

***Опря А.Т., д.е.н., професор, Дорогань-Писаренко Л.О., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія***

Розглянуті проблеми кількісного визначення статистичних показників: індивідуальних та узагальнюючих. Особлива увага приділена основним функціям статистичних показників: пізнавальній, управлінській, стимулюючій, ідеологічній. Підкреслені критерії визначення науковості сутності статистичних показників. Визначені науково-обґрунтовані підходи та вимоги до застосування способів відбору, що відносяться до статистичних показників.

The problems of quantifying statistics: individual and summarized. Special attention is paid to the main features of statistical indicators: educational, managerial, stimulating, ideological. Underlined scientific criteria to define the essence of statistics. Defined evidence-based approaches and requirements for application of the method of selection, which are statistical indicators.

Постановка проблеми. Явища суспільного життя мають кількісне визначення у вигляді так званих статистичних показників. Останні можуть відноситися до окремих явищ (індивідуальні показники) або до їх сукупності (узагальнюючі показники). Оскільки ними характеризуються всі форми суспільного життя, у назвах показників існує градація відповідно до певного виду людської діяльності. Тому за видами показники поділяють на: економічні, технологічні, біологічні і т.д. Спільна природа методології їх утворення та розрахунку є предметом дослідження статистичної науки; звідси походить назва „статистичні”. У подальшому (за текстом), використовуючи терміни: „статистичний показник”, – йдеться про його род; „економічний показник” – про його вид.